

02. april 2020.

12. Hemijska veza. Struktura molekula.

Molekul nastaje od dva ili više atoma koji se povezuju kovalentnom vezom. Prema IUPAC-u molekul je elektroneutralna vrsta koja se sastoji od više od jednog atoma.

Glavne kvantno-mehaničke teorije o elektronskoj strukturi molekula su:

1. **TEORIJA VALENTNE VEZE**: koncept podeljenog (zajedničkog) elektronskog para, sparivanja spinova, koncepti σ i π veza, promocije i hibridizacije
2. **MOLEKULSKO ORBITALNA TEORIJA**: koncept molekulskih orbitala, koje predstavljaju talasnu funkciju koja se rasprostire preko svih atoma u molekulu

Born-Openhajmer-ova aproksimacija

Šredingerova jednačina ne može da se reši egzaktno za bilo koji molekul. Najprostiji molekul sastoji se od tri čestice: dva jezgra i jednog elektrona (H_2^+).

Born-Openhajmerova aproksimacija pretpostavlja da se **jezgra**, budući da imaju mnogo veću masu od elektrona, kreću sporo, pa se mogu tretirati kao da **miruju**, dok se elektroni kreću u odnosu na jezgra. **Rastojanje između jezgara** se tako može smatrati fiksnim, obeležićemo ga sa **R**, i tada se rešava **Šredingerova jednačina samo za talasnu funkciju elektrona**. Izabere se određeno R i reši jednačina za elektrone za dato rastojanje R, zatim se izabere druga vrednost za R i ponovi račun i td. **Na taj način ispituje se kako se menja energija molekula sa rastojanjem (dužinom veze) i dobija kriva potencijalne energije za molekul** (Slika 1). To je kriva potencijalne energije, jer je kinetička energija jezgara praktično nula.

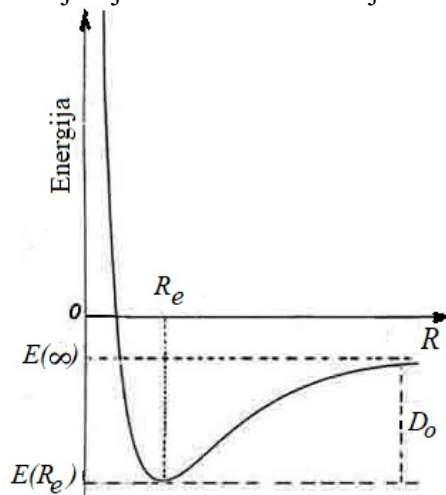
Na ovoj krivoj zapaža se **minimum**. Rastojanje između jezgara koje odgovara minimum potencijalne energije, za osnovno elektronsko stanje, je **ravnotežna dužina veze (R_e)**.

Na rastojanjima manjim od R_e odbojne sile rastu brže od privlačnih, tj. kada $R \rightarrow 0$, E teži ∞ zbog dominirajućeg odbijanja jezgara.

Kada $R \rightarrow \infty$, E teži zbiru energija potpuno razdvojenih atoma, na koje se molekul razlaže.

Energija disocijacije molekula je $D_0 = E(\infty) - E(R_e)$

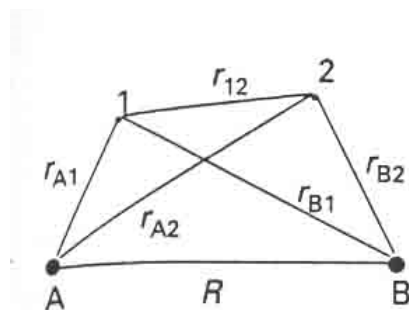
Aproksimacija je sasvim zadovoljavajuća za osnovno stanje molekula.

Slika 1. Kriva potencijalne energije molekula (za osnovno elektronsko stanje), R je rastojanje između jezgara (međunuklearno rastojanje).

Teorija valentne veze

Molekul H₂

Slika 2.

Elektron 1 je sa atoma A, a elektron 2 je sa atoma B, rastojanje između elektrona je r_{12} , rastojanje između jezgara je R , dok su rastojanja pojedinih elektrona od pojedinih jezgara data sa r_{A1} , r_{A2} , r_{B1} i r_{B2} .

Kada su dva atoma H razdvojena, svaki elektron “oseća” privlačnu silu samo jednog protona (elektron 1 “oseća” privlačenje samo jezgra (protona) A, dok elektron 2 “oseća” privlačnu silu samo od jezgra B), tako da je ukupna talasna funkcija data proizvodom talasnih funkcija 1s atomskih orbitala:

$$\Psi = \Psi_{H1sA}(r_1) \Psi_{H1sB}(r_2)$$

ili, prostije napisano:

$$\Psi = A(1) B(2), \text{ gde su sa 1 i 2 označeni elektroni, } \Psi_{H1sA}(r_1) = A(1), \Psi_{H1sB}(r_2) = B(2).$$

Kada se atomi dovoljno približe jedan drugome, ne razlikuje se da li je na atomu A elektron 1 ili elektron 2, odnosno svaki elektron oseća privlačnu silu oba jezgra (protona), odnosno 1s orbitale pojedinih H atoma se preklapaju. Sledi da je podjednako važeći opis i sledeći izraz:

$$\Psi = A(2) B(1)$$

Kada su dva rezultata jednako verovatna, kvantna mehanika opisuje stvarno stanje sistema kao superpoziciju talasnih funkcija za svaku od mogućnosti, tako da opis molekula predstavljaju sledeće linearne kombinacije:

$$\Psi = A(1) B(2) \pm A(2) B(1)$$

Kombinacija koja odgovara **nižoj energiji i predstavlja formiranje hemijske veze I molekula H₂** je ona sa znakom +, tako da je **talasna funkcija molekula H₂ prema teoriji valentne veze:**

$$\Psi = A(1) B(2) + A(2) B(1) \quad (1)$$

Talasna funkcija data izrazom (1) predstavlja približno rešenje Šredingerove jednačine u kojoj je hamiltonijan:

$$\hat{H}_e = \hat{K}_e + \hat{V}_{Ne} + \hat{V}_{ee} + \hat{V}_{NN} \quad (2)$$

gde su značenja pojedinih članova izraza sledeća:

$$\hat{K}_e = -\frac{\hbar^2}{2m_e} \Delta_1 - \frac{\hbar^2}{2m_e} \Delta_2 \quad \text{operator kinetičke energije elektrona}$$

$$\hat{V}_{Ne} = -\frac{e^2}{4\pi \epsilon_0} \left[\frac{1}{r_{A1}} + \frac{1}{r_{A2}} + \frac{1}{r_{B1}} + \frac{1}{r_{B2}} \right] \quad \text{potencijalna energija privlačenja između elektrona i jezgara}$$

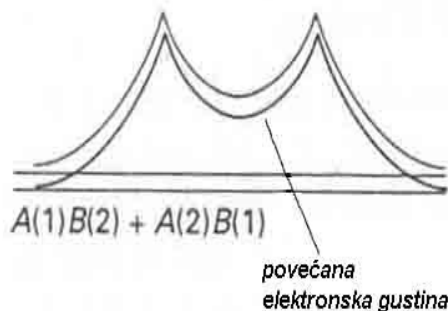
$$\hat{V}_{ee} = \frac{e^2}{4\pi \epsilon_0 r_{12}} \quad \text{potencijalna energija odbijanja elektrona}$$

$$\hat{V}_{NN} = \frac{e^2}{4\pi \epsilon_0 R} \quad \text{potencijalna energija odbijanja jezgara}$$

Napomena: operator kinetičke energije jezgara $\hat{K}_N$ se zanemaruje.

Dakle, kada se dva atoma vodonika veoma približe jedan drugome **pojavljuju se nove elektrostatičke interakcije: privlačenje između jezgara i elektrona, odbijanje između dva jezgra i odbijanje između dva elektrona.**

Obrazovanje veze u molekulu H_2 slikovito znači da je velika verovatnoća da se dva elektrona nađu između dva jezgra i da se vežu zajedno. Prema teoriji valentne veze to se posmatra kao da član talasne funkcije $A(1)B(2)$ **konstruktivno interferira** sa doprinosom $A(2)B(1)$, tako da nastaje **povećanje vrednosti talasne funkcije odnosno elektronske gustine u oblasti između jezgara**, slika 3.

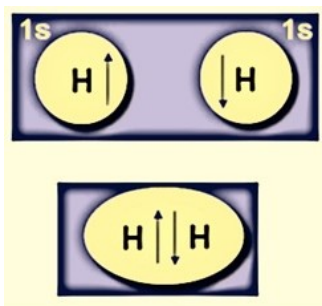

Slika 3. Konstruktivna interferencija doprinosa $A(1)B(2)$ i $A(2)B(1)$ ukupnoj talasnoj funkciji, formiranje σ veze, prema teoriji valentne veze.

Elektronska raspodela opisana talasnom funkcijom u izrazu (1) naziva se **sigma (σ) veza.** Ona ima **cilindričnu simetriju** duž ose koja spaja jezgra.

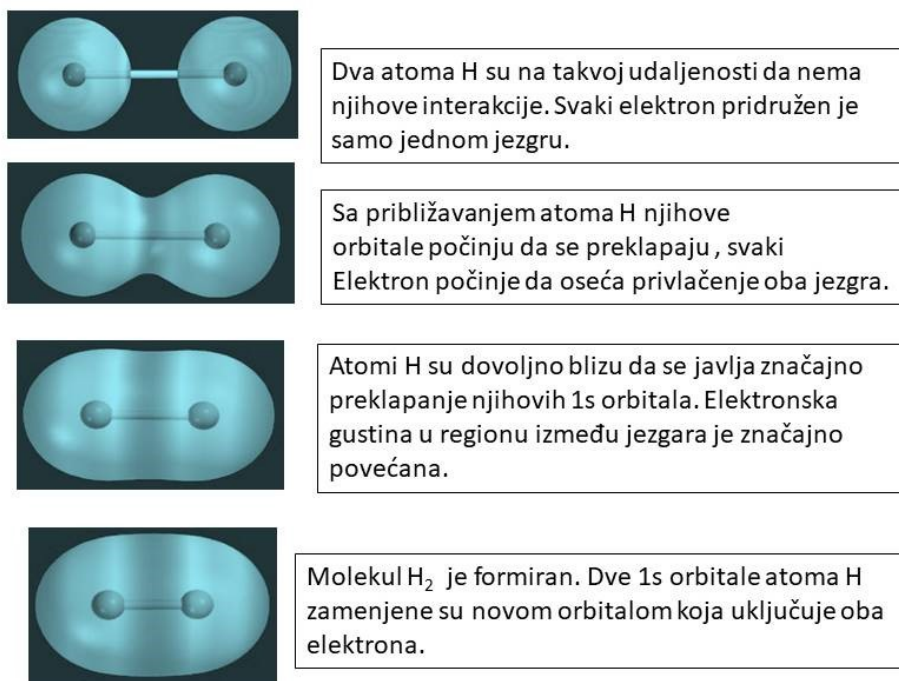
Talasna funkcija $\Psi = A(1) B(2) + A(2) B(1)$ može da se obrazuje samo od dva elektrona sparenih spinova. Tada se postiže prostorna talasna funkcija koja odgovara najnižoj energiji.

Dakle, osnovne karakteristike teorije valentne veze su **sparivanje spinova** dva elektrona i **gomilanje elektronske gustine u oblasti između jezgara** koje proističe iz tog sparivanja. Drugim rečima, **kada su dva atoma dovoljno blizu nastaje značajno preklapanje-konstruktivna interferencija 1s orbitala, povećava se elektronska gustina u regionu između dva jezgra H i formira se hemijska veza.**

Slika 4. Preklapanje dve polupopunjene 1s orbitale dva atoma H vodi formiranju sigma veze H_2 , prema modelu valentne veze.

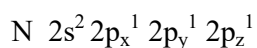
Na slici 5 ilustrovano je formiranje molekula H_2 po opisanim fazama.

Slika 5. Formiranje molekula H_2 prema modelu valentne veze.

Homonuklearni dvoatomski molekuli (N_2 , Cl_2)

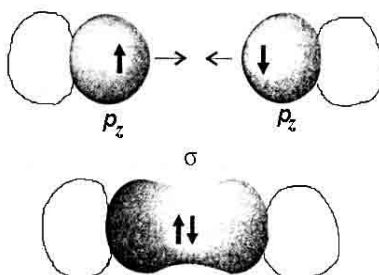
Elektronska konfiguracija valentne ljuske svakog atoma azota je:

Po dogovoru, za **z-osu** uzima se međunuklearna osa.

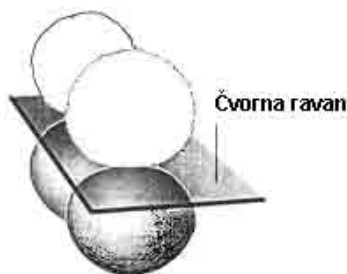
Sigma veza kod N_2 obrazuje se **sparivanjem spinova dva elektrona** iz dveju p_z orbitala, koje su pripadale svaka jednom atomu N i koje stoje jedna naspram druge odnosno preklapaju se **čeonu**.

Talasna funkcija ove veze data je izrazom koji je sličan izrazu (1), u kome se A i B odnose na dve $2p_z$ orbitale.

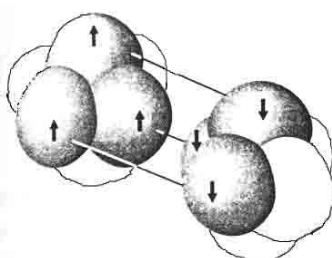

Slika 6. Čeonu preklapanje dve p_z orbitale, sparivanje spinova elektrona iz ovih orbitala i formiranje sigma veze.

Preostale dve p orbitale, p_x i p_y , na svakom atomu azota obrazuju dve **π veze**. Pi veze proizilaze iz sparivanja elektrona iz dve p orbitale koje se približavaju **bočno** jedna drugoj.

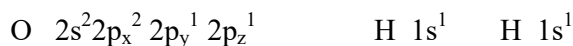
Slika 7. Građenje π veze bočnim preklapanjem p orbitala.

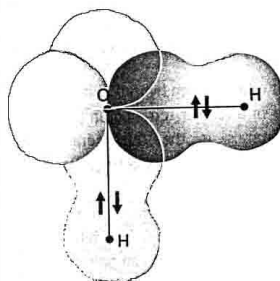
Slika 8. Jedna σ i dve π veze u molekulu N_2
: $N \equiv N$:

Višeatomski molekuli

Molekul H₂O

Svaka od dve σ veze u molekulu H₂O nastaje preklapanjem jedne H1s orbitale i jedne O2p orbitale; teorija predviđa uglove od 90° između veza, a stvarni uglovi su 104,5°.

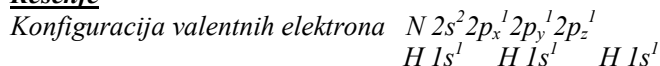

Slika 9. σ veze u molekulu H₂O

Primer

Predvideti uglove veza u molekulu NH₃ na osnovu teorije valentne veze.

Rešenje

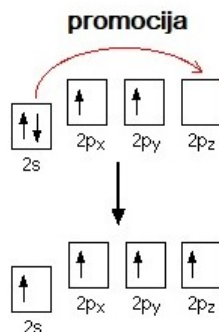

Gornja konfiguracija azota sugerise da će tri atoma H formirati veze sparivanjem spinova sa elektronima iz tri polupunjene 2p orbitale azota. Pošto su poslednje sve međusobno normalne, teorija predviđa ugao veze od 90° i **trigonalnu piramidu** za oblik molekula.

*Napomena: molekul je trigonalna piramida, ali ugao veze, nađen eksperimentalno, je 107°.

Promocija

C $2s^2 2p_x^1 2p_y^1$ po teoriji valentne veze ugljenik bi trebalo da gradi samo dve veze, međutim on je tetravalentan. Problem je prevaziđen **promocijom**, tj. **ekscitacijom** jednog (s) elektrona u orbitalu više energije (kod C to je prazna 2p_z orbitala). Ovaj proces zahteva utrošak energije; to nije realan proces, već predstavlja doprinos celokupnoj promeni energije koja se javlja pri formiranju veza. U atomu C promocija vodi konfiguraciji $2s^1 2p_x^1 2p_y^1 2p_z^1$, sa 4 nesparena elektrona u zasebnim orbitalama, slika 10. Oni se mogu sparivati sa 4 elektrona iz drugih atoma, npr. iz H atoma, pri čemu nastaju 4 σ veze u CH₄.

Slika 10. Promocija jednog 2s elektrona u praznu 2p_z orbitalu atoma ugljenika.

Hibridizacija

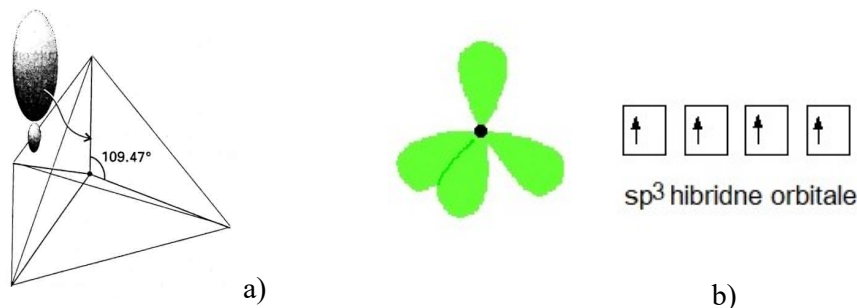
Prethodni opis vezivanja u CH_4 još uvek nije potpun jer nastale σ veze nisu ekvivalentne: tri veze su jednog tipa (nastale iz $\text{H}1s$ i $\text{C}2p$ orbitala) a jedna je drugačijeg karaktera (nastala iz $\text{H}1s$ i $\text{C}2s$ orbitala).

Hibridizacija je interferencija, superpozicija orbitala (u slučaju C atoma to je mešanje $\text{C}2s$ i $\text{C}2p$) tako da nastaju **hibridne orbitale**, koje su **ekvivalentne**. Na primer, **mešanjem jedne s i tri p orbitale nastaju četiri sp^3 hibridne orbitale**. **Hibridne orbitale su identične**, osim što imaju različite orijentacije u prostoru. Takođe, one imaju izražen **usmereni karakter**, tj. pojačanu amplitudu u međunuklearnom regionu.

sp^3 hibridizacija

sp^3 hibridne orbitale nastaju interferencijom jedne s i tri p orbitale.

Svaka sp^3 orbitala ima jedan veliki deo usmeren ka jednom od rogljeva tetraedra. Manji deo se obično ne prikazuje. Ugao između osa hibridnih sp^3 orbitala je **tetraedarski ugao od $109,47^\circ$** , slika 11.

Slika 11. a) Jedna sp^3 hibridna orbitala (ima ih četiri); svaka je usmerena prema jednom roglju tetraedra), b) tetraedarski raspored četiri sp^3 hibridne orbitale, svaka sadrži po jedan elektron i istih su energija (ekvivalentne su, identične).

Linearne kombinacije koje predstavljaju 4 sp^3 hibridne orbitale su:

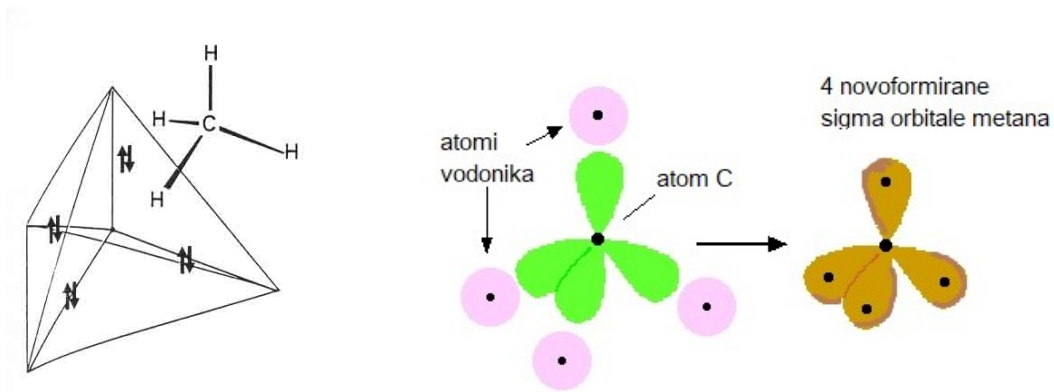
$$h_1 = s + p_x + p_y + p_z$$

$$h_2 = s - p_x - p_y + p_z$$

$$h_3 = s - p_x + p_y - p_z$$

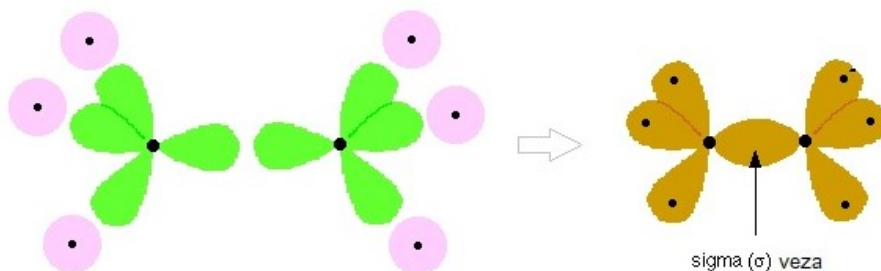
$$h_4 = s + p_x - p_y - p_z$$

Svaka sp^3 orbitala ima jedan nesporen elektron i sparuje se sa po jednim $\text{H}1s$ elektronom gradeći σ vezu molekula metana CH_4 usmerenu u pravcu roglja tetraedra (slika 12). Talasna funkcija σ veze nastale iz h_1 i $1s_A$ talasnih funkcija je: $\Psi = h_1(1) A(2) + h_1(2) A(1)$.

Slika 12. Svaka sp^3 hibridna orbitala formira σ vezu preklapanjem sa jednom $H1s$ orbitalom lociranom na roglju tetraedra - formiranje molekula CH_4 .

Na analogan način formira se molekul etana, slika 13.

Slika 13. Formiranje molekula etana CH_3-CH_3 na analogan način kao kod metana. Orbitale H preklapaju se sa sp^3 hibridnim orbitalama svakog od dva C atoma, time nastaju po tri sigma C-H veze svakog od ugljenika. Preostale sp^3 hibridne orbitale (po jedna od svakog C atoma) preklapaju se čeonu i formiraju takođe sigma vezu, C-C

sp^2 hibridizacija

Molekul etena, $CH_2 = CH_2$, je **planaran**, uglovi veza HCH i CCH su 120° .

Promocija C atoma se odvija do konfiguracije $2s^1 2p_x^1 2p_y^1 2p_z^1$, međutim, ne hibridizuju se sve 4 orbitale, već **jedna s i dve p orbitale** i time nastaju **tri sp^2 hibridne orbitale**. Ove tri hibridne orbitale leže u ravni, usmerene su ka uglovima jednakostraničnog trougla, a ugao između osa orbitala je 120° , slike 14 i 15.

Svaka od njih učestvuje u građenju σ veze ili sa hibridnom orbitalom susednog C atoma, ili sa $H1s$ orbitalama susednih atoma vodonika. Hibridne sp^2 orbitale su:

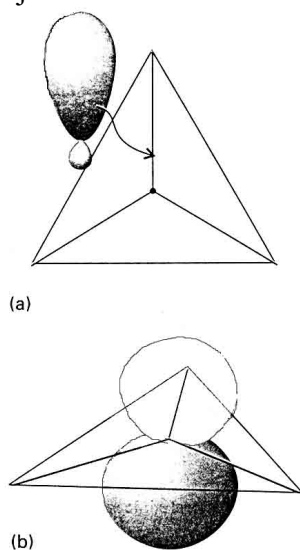
$$h_1 = s + \sqrt{2} p_y$$

$$h_2 = s + \sqrt{\frac{3}{2}} p_x - \sqrt{\frac{1}{2}} p_y$$

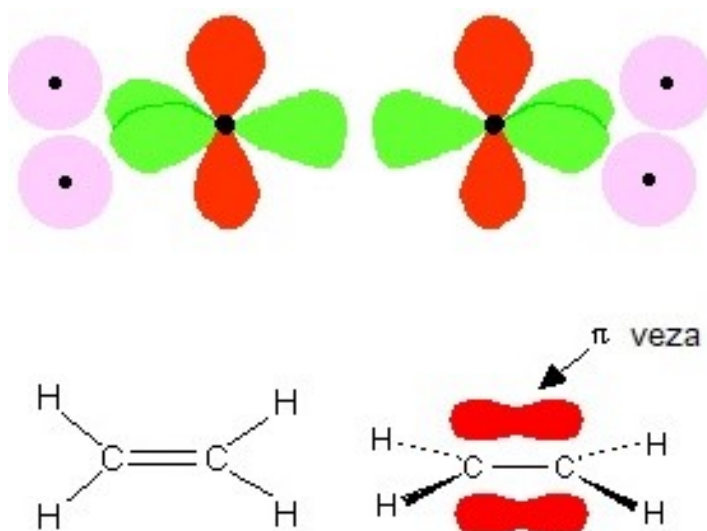
$$h_3 = s - \sqrt{\frac{3}{2}} p_x - \sqrt{\frac{1}{2}} p_y$$

Preostala p_z orbitala, koja nije uključena u hibridizaciju, leži normalno na ravan hibridnih orbitala, slike 14 i 15. Ona će učestvovati u građenju π veze tako što se elektron iz ove orbitale sparuje sa elektronom iz takođe nehibridizovane p_z orbitale drugog C atoma (bočno preklapanje p_z orbitala), pri građenju molekula etena.

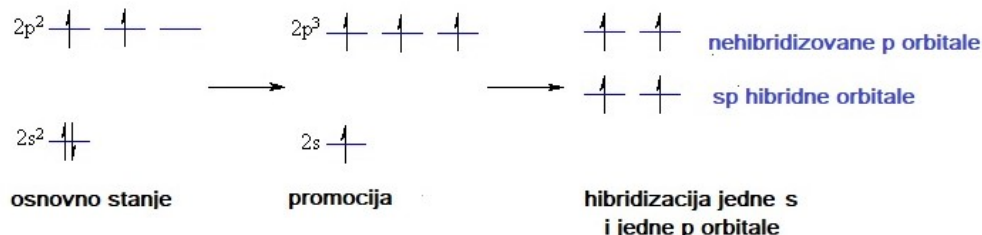
Slika 14. a) sp^2 hibridna orbitala, b) preostala, nehibridizovana p orbitala, normalna je na ravan hibridnih sp^2 orbitala.

Slika 15. Formiranje molekula etena – svaki atom C učestvuje u formiranju 3 sigma veze (preko sp^2 hibridnih orbitala) i jedne pi veze (preko nehibridizovanih p_z orbitala). **Tri sp^2 hibridne orbitale (zeleno)**, ugao između njih je 120° ; **nehibridizovane p_z orbitale ugljenika (crveno)** orijentisane su normalno na ravan sp^2 hibridnih orbitala i njihovim preklapanjem nastaje pi veza.

sp hibridizacija

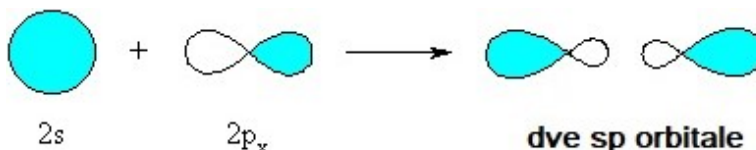
Razmatramo **linearan** molekul etina $\text{CH} \equiv \text{CH}$.

Slika 16. Promocija i hibridizacija u slučaju etina.

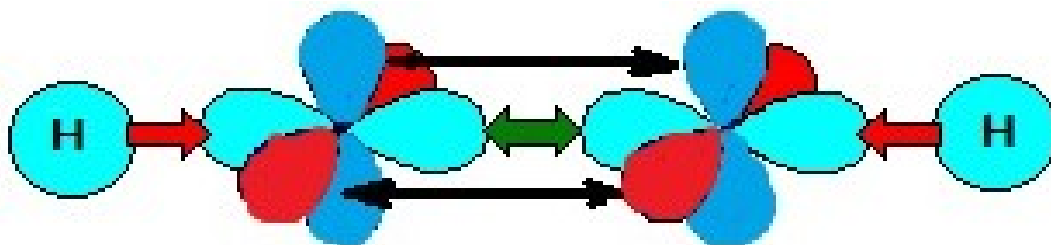
U ovom slučaju nastaju **dve hibridizovane sp orbitale (hibridizacijom jedne s i jedne p orbitale)**, slika 16, koje su međusobno pod uglom od 180° (slika 17) i predstavljene su linearnim kombinacijama

$$h_1 = s + p_z \quad \text{i} \quad h_2 = s - p_z.$$

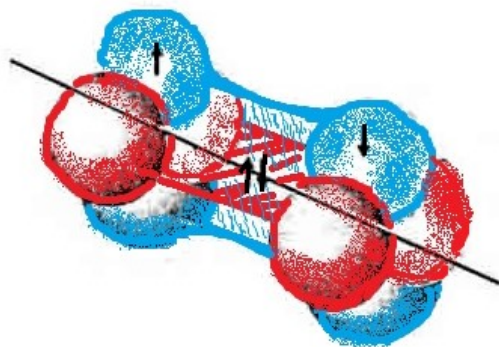

Slika 17. Nastanak dve sp hibridne orbitale iz jedne s i jedne p orbitale; ugao između hibridnih sp orbitala je 180° .

Ove dve hibridne sp orbitale leže duž ose koja spaja jezgra dva C atoma i učestvuju u građenju **σ veza**, slika 18. Elektron iz jedne hibridne orbitale C atoma sparuje se sa elektronom iz hibridne sp orbitale susednog C atoma gradeći **σ vezu C-C**, a druga hibridna sp orbitala gradi drugu **σ vezu** sa H1s orbitalom (C-H vezu). Elektroni iz preostalih **nehibridizovanih p orbitala** (koje su normalne na molekulsku osu) **grade dve π orbitale**, koje su **uzajamno normalne i normalne su na molekulsku osu**. Tako nastaje **trostruka veza** između dva C atoma u etinu koju čine **jedna σ i dve π veze**, slike 18 i 19.

Slika 18. Formiranje molekula etina – oba C atoma su sp hibridizovana, dve **C-H σ veze** nastaju interakcijom (preklapanjem) C sp hibridnih orbitala sa H1s orbitalama (videti **crvene** strelice); jedna **C-C σ veza** nastaje preklapanjem C sp hibridne orbitale sa drugom C sp orbitalom (videti **zelenu** strelicu); dve **C-C π veze** su izgrađene interakcijom 2 para p orbitala ugljenikovih atoma (videti **crne** strelice). Time nastaje trostruka veza, koju čine dve π veze i jedna σ veza.

Slika 19. Molekul etina- prikazano je građenje dve π veze iz nehibridizovanih p orbitala koje su uzajamno normalne i normalne su na molekulsku osu .